
zo bleek boven, zeker tot 1854 tegelijk volop betrokken bij het circuit van de provinciale predikantenverenigingen.²⁶ Ook Doedes zal waarschijnlijk een dubbel lidmaatschap gehad hebben; ook bij andere leden van de broederkring is dit niet uit te sluiten. Dit gegeven verheldert de houding die de broeders ten opzichte van hun liberale collega's innamen; zij wilden hen wel bestrijden en zonodig mijden – geen van de leden van 'Ernst en Vrede' behoorde bij de oprichters van de Evangelische Maatschappij – , maar niet – zoals de 'leek' Groen van Prinsterer het wilde – met hen breken.

De broederkring, die de bakermat werd van zowel de ethisch-irenische als van de apologetische of Utrechtse richting, viel echter in 1859 uiteen, omdat men het niet eens kon worden over de te volgen gedragslijn. Dit gebeurde nadat in de jaren 1856 en volgende via de door C.W. Pape geïnitieerde, door Hofstede de Groot in *Waarheid in Liefde* en vooral Chantepie de la Saussaye in *Ernst en Vrede* gepropageerde, Nederlandsche Protestantsche Unie geprobeerd was alle protestantse opinieleiders – voor het overgrote deel waren dat toen nog predikanten – tot samenwerking te brengen. Dat er voor een dergelijke streven, dat samenviel met het optreden van het kabinet van J.J.L. van der Brugghen, aanvankelijk behoorlijk belangstelling bestond, blijkt met name uit de opkomst bij de derde vergadering van de unie, in oktober 1856, waar 84 personen verschenen. Uit de broederkring waren onder meer Heldring, Beets en De la Saussaye betrokken; van Groninger zijde was dat vooral Rutgers van der Loeff. Daarnaast namen zeer tegenstrijdige figuren als enerzijds J.C. Zaalberg – wiens komst naar Den Haag door Groen c.s. fel bestreden was – en anderzijds Schwartz en I. da Costa deel. De afgescheidenen hielden zich afzijdig, evenzo Groen. De unie was geen lang leven beschoren; in 1860 ging zij ten onder.

De Nederlandsche Hervormde Predikanten-Vereeniging

Dat de Unie ten onder ging had zeker ook te maken met het in die jaren opkomende modernisme. Kenmerkend voor de nieuwe situatie waren de in 1857 en 1858 verschijnende *Brieven over den Bijbel*, waarin Cd. Busken Huet het beschaafde publiek kennis liet maken met de theorieën en resultaten van de historisch-kritische exegese, en de reacties die daarop volgden, zowel positieve als negatieve. De meest uitgebreide kwam van Groninger zijde: C.Ph. Hofstede de Groot, die daarin gesteund werd door zijn hooggeleerde vader, publiceerde in 1859 eveneens een reeks *Brieven over den Bijbel*, waarin hij vooral Huets opvatting over wonderen bestreed.²⁷ Het feit dat de werken in afleveringen verschenen laat zien dat beide predikanten er naar streefden een zo breed mogelijk publiek te bereiken. De toenemende polarisatie bemoeilijkte de

²⁶ Zie verder voor de rol van Beets, zowel in de Noord-Hollandsche Predikantenvereniging als in de Broederkring, een aantal in stukken in diens archief (C 10.2 en C 10.4.2); vgl. A. Bouman, E. Krol (ed.), *De Beetscollectie in Leiden* (Leiden 2003) 104v.

²⁷ Vgl. Mirjam van der Molen, "“Geen sloopingswerk” *Brieven over den Bijbel* van Cd. Busken Huet", in: Jack de Mooij, Ineke Smit (red.), *Balans van een eeuw. (...)* (Heerenveen 2002) 202-213.